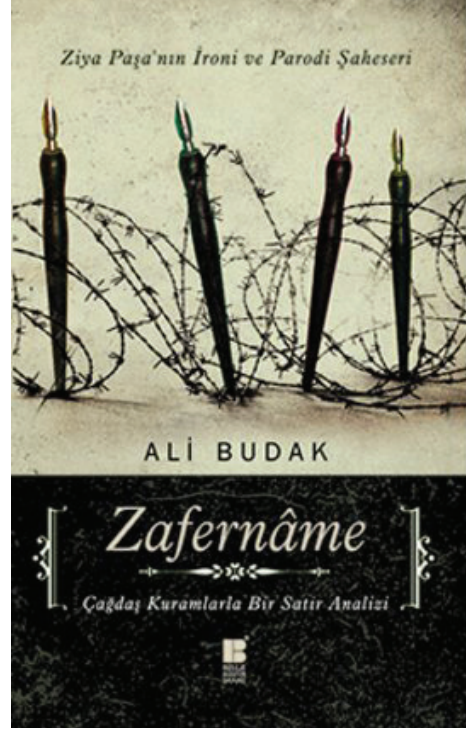

Ziya Paşa'nın İroni ve Parodi Şaheseri

“Zafername, hiciv tekniğiyle, eğlenceli, alaylı ve iğneli söyleyişin sınırlarını epeyce genişletmiş, benzersiz bir başarının sahibi olmuştur.”

Yunanistan devletinin kurulmasından sonra Girit adasındaki gayrimüslimler adanın Yunanistan'a bağlanması için ayaklanırlar. Meselenin uluslararası bir sorun oluşturması ve kısa vadede çözülemeyeceğinin anlaşılması üzerine Osmanlı Devleti 1867 yılında Sadrazam Âli Paşa'yı sorunları çözmesi için adaya gönderir. Âli Paşa da Girit'te ilan ettiği islahat programıyla, vergilerin azaltılacağını, valinin yanında bir Müslüman bir Hristiyan danışman bulunacağını, devletin resmî dili olan Türkçenin yanında Rumcanın da kullanılacağını temin eder, böylece Girit'e kısmi özerklik vermiş olur. İslahat programı ilan edildikten sonra ayaklanmalar durulur ve Âli Paşa İstanbul'a döndüğünde muzaffer bir devlet adamı edasıyla karşılanır. Oysaki Girit çok kısa bir süre sonra elden çıkacaktır!

Ziya Paşa da Âli Paşa'nın sözde bu zaferini *Zafername*'siyle yerle yeksan eder. Burada Âli Paşa'nın devlet politikasının, etrafındaki dalkavukların mizahını yapar. İçerik açısından Osmanlı Devleti'nin 19. yy dış politikasını eleştiren *Zafername*, teknik açıdan Türk edebiyatı tarihinde bir devrim niteliği taşır.

Tanzimat Dönemi Türk edebiyatı ediplerinin hemen hemen hepsi Batılılaşma taraftarıydılar. Namık Kemal klasik edebiyatı şiddetle reddederek, bir an evvel roman, tiyatro gibi Avrupalı türlerde eserler verilmesi gerektiğini savunmuş; Ahmet Mithat Efendi o bitmek tükenmek bilmeyen enerjisini roman yazmaya hasretmiştir. Oysaki Ziya Paşa Batılılaşma taraftarı olmasına rağmen, Batı dillerini öğrenmenin önemini vurgularken bir yandan da Batılı edebî türlerin taklit edilmesine karşı çıkıyordu. Zira her medeniyetin kendine has özellikleri vardır. O, bu özellikleri kökten değiştirmek yerine, dönüştürmekten yanadır:

*Kabil mi ede Rasin, Lamartin
Nef'i gibi bir kaside tezyin
Mümkün mü Senai vü Ferazdak
Molyer gibi bir tiyatro yazmak
İklimde hükmü yok mu farkın
Vaz'iyeti bir mi Garb ü Şarkın*

Ali Budak, *Ziya Paşa'nın İroni ve Parodi Şaheseri: Zafernâme* adlı kitabında, Ziya Paşa'nın Batılılaşma evresinde kendi özünden vazgeçmeden dönüşebilmenin, yenilenebilmenin ve en önemlisi modern olabilmenin nasıl mümkün olduğunu *Zafernâme* üzerinden ortaya koymaktadır.

Nazım, nesir karışık olmak üzere kaleme alınan *Zafernâme*, “Kaside”, “Tahmis” ve “Şerh” olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Onun esas farklılığı her bölümün yaşayan başka kişilerce imzalanmış olmasıdır. Ziya Paşa, “Kaside”yi İzmit Mutasarrıfı Fâzıl Paşa'nın, “Tahmis”i Karantina kitabetinden mütekeid Hayri Efendi'nin, “Şerh”i ise Zaptiye Müşiri Hüsnü Paşa'nın ağzından yazmıştır. Bu üç anlatıcı Sadrazam Âli Paşa'nın çok güvendiği ve her zaman yanında bulduğu adamlarıdır. Ziya Paşa'nın Âli Paşa'yı en çok güvendiği kişilerin dilinden eleştirmesi ise dil ironisi açısından *Zafernâme*'yi önemli bir yere koymaktadır.

Kaside bir övgü şiiridir. Oysaki *Zafernâme* “Kaside” bölümünde her ne kadar Âli Paşa'ya medhiyelerle başlasa da bir yergi şiiridir. Geleneksel şerh ise anlaşılması güç metinlerin anlaşılmasını kolaylaştırmak için

yapılan bir yorum çalışmasıdır. Fakat *Zafernâme*'nin “Şerh” bölümünde berraklaşması saydamlaşması gereken bendler; Hüsnü Paşa'nın yanlış okumaları, isabetsiz anlamlandırmaları sebebiyle işin içinden çıkılmaz girift bir hâl almıştır. Bu bakımdan Ziya Paşa “Kaside” bölümünde kasidenin, Şerh bölümünde de şerh geleneğinin bir parodisini yaptığını söyleyebiliriz.

Zafernâme, Nef'i'nin *Der Medh-i A'zam Muhammed Paşa* adlı kasidesine nazire olarak yazılmış fakat Ali Budak'ın tespitiyle biçimsel olarak kaside ile tahmis nazımının ve şerh geleneğinin; içeriksel olarak da gazaname, gazavatname, fetihname, zafername türlerinin bir parodisi olarak biçimlenmiştir. Zafernameler devlet büyüklerinin başarılarını öven, onların kişiliklerini göklere çıkaran klasik Türk edebiyatının türlerindedir. Hâlbuki Ziya Paşa'nın *Zafernâmesi*, sözde bir zaferin yergisini yaparak nazım türü olarak kendisinin de parodisini yapmaktadır.

Hiç şüphesiz ki Nef'i divan edebiyatının en büyük hiciv ustasıdır. Fakat bu hiciv gerçek anlamının dışında, eleştirirken düşündürmekten uzak, istihza, küfür hatta yer yer müstehcen beyitlerle doludur. Hâlbuki *Zafernâme* ince mizah anlayışıyla, karşıtlıklarıyla incitmeden alay edebilmesiyle Avrupa bir tür olan satirin Türk edebiyatındaki en nadide örneklerinden bir olmuştur. Onda küfre, istihzaya asla yer yoktur.

Yedi bölümden oluşan kitabın birinci, ikinci ve üçüncü bölümlerinde, sırasıyla *Zafernâme*'nin “Kaside”, “Tahmis” ve “Şerh” bölümleri detaylıca analiz edilerek, neredeyse son dönem Osmanlı siyasetinin bir eleştirisi yapılmıştır.

Dördüncü bölümde Ziya Paşa'nın edebiyattaki yeniliğinden ve başkalaşmadan yenileşmenin nasıl mümkün olduğundan bahsediliyor. Özellikle bu bölümde Ziya Paşa'nın Londra'daki sürgün yıllarında yazdığı ve bilinçaltını yansıttığı “Rüya” adlı hikâyesinin Todorov'un fantastik edebiyat kuramına göre analizi Ziya Paşa hakkında yeni kapılar açıyor okuyucularına.

Beşinci bölümde *Zafernâme*'nin *Dil ve Durum İronisi* açısından değerlendirmeleri yapılıyor. Anlam karşıtıkları ve çarpıtmalarıyla Ziya Paşa'nın nasıl da bilinçli bir metin ortaya koyduğu gözler önüne seriliyor.

Altıncı bölümde ki bence çalışmanın en ilginç bölümü-*Zafernâme*'nin *Don Kişot*'tan Londra'da çıkan *Punch* adındaki mizah dergisine, *Hacivat-Karagöz*'den *Pişekâr-Kavuklu*'ya kadar olan ilişkilerinden bahsedilmektedir. Özellikle “Şerh” bölümünde Hüsnü Paşa'nın kelimeleri yanlış okuması ve isabetsiz tespitler yapması Karagöz/Kavuklu ekseninde yerine oturmaktadır.

Bence yedinci bölüm çalışmanın en can alıcı kısmı. *Zafernâme*'yi, Bakhtin'in karnaval kuramına göre yorumlayan Ali Budak, *Zafernâme*'deki karnaval, çok seslilik, diyaloji gibi durumları tespit ediyor. Okuyucuya ise *Zafernâme*'den yarım asırdan daha sonra ortaya çıkmış olan bir kuramın parçalarını okumanın keyfi kalıyor.

Zafernâme, yine Ali Budak'ın tespitiyle bir arayışın ifadesidir; devrin tıkanmışlığına ve tükenmişliğine, bir ayağını hiçbir zaman gelenek çizgisinden kurtaramamış bir şairin isyanıdır.

Naci AKINCI